

AZ ORSZÁG TÜKRE KÉPES SAJTÓ MAGYARORSZÁGON 1780–1880

– INTÉZMÉNYI EGYÜTTMŰKÖDÉS, KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA –

Hazai sajtótörténetünk kevésé feltárt területe a képes folyóiratok története. Korábbi elemzéseink jellemzően a folyóiratok szöveges tartalmának eszme- illetve politikatörténeti háttérét tárják fel. A Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös rendezésében létrejött kiállítás ezt a hiányt kívánta pótolni, mikor vizsgálódása középpontjába a képes sajtót, annak is a 19. században kibontakozó első virágkorát állította.

A kiadók egykorú csoportosítása szerint a lapok háromféle képet közöltek: képmellékletet, szöveg közétördelt képet és jutalomképet. A képes sajtó korai, az 1840-es évekig tartó szakaszában a folyóiratok rendszerint számonként egy, mellékletként megjelentetett képet adtak. Sokszorosításuk technikája rendszerint rézmetszet, majd az 1800-as évek elejétől kőrajz volt. Mivel a mély- illetve síknyomásos

technikák összehangolását nem tudták megoldani a magasnyomású szöveges oldalakkal, a képeket különállóan, a szövegnél vastagabb, tartósabb és igényesebb papírra nyomták. Viszonylag későn fejlődött ki a színvonalas szöveg közé tördelt képek technikai háttere. Ezek technikája jellemzően fametszet (xilográfia) vagy (egy sajátos technikai megoldás eredményeként) kőrajz volt. A szöveg közti illusztrációk és az egyes számokhoz csatolt képmellékletek mellett korszakunkban terjedtek el a nagyméretű, igényes kivitelű, általában kőrajzolatú vagy olajnyomatú műlapok, jutalomképek, amelyeket a kiadók évente egy vagy több alkalommal küldtek szét rendszeres előfizetőik között.

Az önálló képmellékletek ma már csak elvétve találhatók meg az adott évfolyam mellett. Létezésükről, tárgyukról, megjelenésük időpontjáról

Szerkesztőségi enteriőr

csak a lapok pár soros híradásaiból értesülhetünk. Az előfizetők toborzását szolgáló nagyméretű jutalomképek pedig eleve a folyóirat járulékos kellékei voltak, amelyeket a kiadók többnyire különállóan szállítottak megrendelőik részére. Ezek létezéséről, tárgyáról a lapok előfizetési felhívásai adtak részletes tájékoztatást. A sajtóhoz kapcsolódó képmellékletek és jutalomképek jó része ma tehát nem a könyvtári gyűjteményekben, hanem múzeumaink grafikai kollekciónak található. Kiállításunk egyik fő célja e színvonalas képanyag bemutatása, összekapcsolása az egykorú sajtó vállalkozásaival.

A magyar folyóiratillusztráció kezdete mégis három évvel korábbra, a szintén pozsonyi *Ungrisches Magazin* 1781-es indulásától keltezhető. A lassú kibontakozás jeleként a század utolsó évtizedeiben, 1780 és 1800 között már tíz, több-kevesebb rendszerességgel, rézmetszetű mellékleteket hozó folyóiratunk működött, köztük a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (1789–1791), *Bécsi Magyar Hírmondó* címen 1792–1803). A reformkor a képes sajtó területén jelentős fordulatot hozott: a számszerű növekedés és minőségi javulás mellett négy új laptípus felbukkanása jellemezte a korszakot: a divatlap rövid idő alatt a század első felének legnépszerűbb illusztrált sajtótermékévé vált, mellette megjelentek az élclapok, filléres magazinok és enciklopédikus képeslapok első hazai kísérletei is, ám az utóbbiak csak az abszolutizmus kori illusztrált lappiacon fejlődtek igazi sikerágazattá. A negyvenes években az Európa-szerte legnagyobb sikerű új laptípus az illusztrált enciklopédikus-aktuális magazin volt, ennek első hazai képviselője az 1848-ban indult kassai kiadású *Ábrázolt Folyóirat*. Az illusztrált lappiacon valódi fordulatot a *Vasárnapi Újság* (1854–1919) 1854-es megjelenése hozott, amely a kassai kísérlet után első ízben tett sikeres kísérletet az enciklopédikus, aktuális képes újság műfajának meghonosítására. Vetélytársai csak a hatvanas évek második felében jelentek meg, a *Hazánk és a Külföld* (1864–1872) valamint a *Magyarország és a Nagyvilág* (1865–1884) fellépésével. Képeinek igényes kivitelével tűnt fel a közismereti, aktuális lapok között a Werfer Károly kiadásában megjelenő *Képes Újság* (1859–1861), amely szövegeit kivételesen gazdag és igényes illusztrációkkal kísérte. A korszak legszínvonalasabb illusztrációs anyagát közlő folyóirat, *Az Ország Tükré* (1862–1865) is ehhez az átmeneti laptípushoz kötődött. Korszakunk szimbolikus zárásának tekinthető az 1880-as év, amikor az *Ország-Világ* jóvoltából megjelenik az első fotómelléklet.

A honi keretek között a képes sajtó nagy szerepet játszott a szűk kulturális küzdőtér megnyitásában,

hiszen a század derekán kibontakozó demokratikus művészet eszményének legfőbb ágensei a polgári sajtó és a sokszorosított kép voltak. A hazai művészek és események általuk kaptak első ízben széleskörű nyilvánosságot, míg a lapok megrendelői révén az alkotók egy része rendszeres munkaalkalomhoz jutott. A képes sajtó emellett jelentős szerepet játszott a véleményformáló szakértői gárda megteremtésében, az esztétikai kérdésekben önálló döntések meghozatalára képes, kritikus publikum megformálásában, valamint e kettő – azaz a kulturális elit és a nagyközönség – kommunikációjában. Az újonnan épült Vigadó festészeti díszítése éppúgy közüggé válhatott a sajtó képei révén, mint első köztéri szobraink felállításával vagy a Magyar Tudományos Akadémia tervezett épületének stílusa.

Közéleti pantheon

Az 1850-1880 közötti időszakban a hazai művészek jó része dolgozott a képes sajtó részére, a kiállításokon megjelenő festményeiket a lapok metszetei sokszorosították. Barabás Miklós, Szemlér Mihály, Orlai Petrich Soma, Vizkelety Béla, Lotz Károly vagy Munkácsy Mihály nevét a nagyközönség a sajtóban megjelent képeik révén ismerte meg. Kompozícióikat olyan jeles grafikusok metszették fába vagy rajzolták kőre, mint Marastoni József, Rohn Alajos vagy Ruzs Károly. A magyar művészi sokszorosított grafika kibontakozása szerencsés módon egybeesett az illusztrált sajtó felívelésével.

A hazai képes sajtó egyetlen területen tudott versenyre kelni külföldi versenytársaival: ha hazai témát kínált. Ezt felismerve a hazai folyóiratok éppen a hazai tárgyak bemutatásával, eredeti, nemzeti vonatkozású képanyag kínálatával igyekeztek elhódítani előfizetőket a százezres olvasótábor magáénak tudható külföldi laptársaiktól. Éppen ezért kiállításunk is azt a kérdést állította középpontba, miként vállalt szerepet a korszak képes sajtója a nemzeti identitás

kidolgozásában, hogyan jelentek meg általa nemzeti színjátszásunk nagyjai, közéleti kiválóságaink, történeti hőseink vagy népeletünk tipikus alakjai. Bizonyos témák felvetése különösen jellemző volt a sajtóra: így az aktuális divat (ezen belül a nemzeti divat) közlése, színházi szerep- és színpadképek, valamint neves személyiségek részvételével előadott élőképek megjelentetése. Illusztrációival nagy szerepet vállaltak folyóirataink a hazai közéleti személyiségek kultuszának formálásában, ami különösen jól érzékelhető az 1859-es Kazinczy-ünnepségek vagy Széchenyi halála kapcsán. A nemzeti históriából folyóirataink különösen azon jeleneteket választották díszes műlapjaik tárgyául, amelyek a hősöket emberközeli, emocionálisan átélhető helyzetekben mutatták be, női lapjaink pedig szívesen válogattak nemzeti múltunk „női pantheonjának” hősnői közül. A népeletből az újságok képei főként a derűs, ünnepi mozzanatokot emelték ki, de figyelmüket a nagyvárosi élet újonnan feltűnt típusai sem kerülték el. A nemzet „képzelt közösségének” megalkotásában nagy szerepet kaptak az aktuális eseményképek is, így az 1848-es forradalom hősei vagy az 1867-es koronázás ünnepélyes jelenetei. Utóbbiak, éppúgy mint az 1879-es szegedi árvíz képei már azt is jól mutatják, hogy a sajtóban hogyan élt korszakunk

végén egymás mellett a narratív-fikciós akadémikus kompozíció az immár többnyire fotók által inspirált dokumentatív riportképpel.

Kiállításunk több mint háromszáz műtárgya között zömmel – az egykor is faliképként használt – képmellékletek és jutalomképek jelentek meg, amelyekhez számos olajfestmény kapcsolódott, ezt az összképet mintegy ötven folyóirat, számos előfizetési felhívás, a kor nyomdatechnikáját és életmódját megidéző tárgyanyag egészítette ki. A tárlathoz kapcsolódóan két napos tudományos konferenciát szervezett az OSZK tudományos igazgatósága jelen sorok írójával, amelynek keretében a kimerítő irodalom- és sajtótörténeti előadásokat és művészettörténeti kérdésfelvetéseket izgalmas kerekasztalbeszélgetés és természetesen tárlatlátogatás színesítette. A konferencia anyaga 2013 során tanulmánykötetben is megjelenik majd. A 2013. január végéig látható kiállítás főkurátora: Dr. Révész Emese (Magyar Képzőművészeti Egyetem). Társkurátorok: B. Nagy Anikó (BTM), Molnárné Aczél Eszter (BTM), OSZK részről pedig Boka László, Borsos Attila, Kötél Emőke és Lipták Dorottya vettek részt a szakmai megvalósításban.

Révész Emese
revesz.emese.at.yahoo.com

(Építő)művészet a sajtóban